

Akademiker- og studenterbevægelse 1882

I løbet af 1870'erne og begyndelsen af 1880'erne differentieredes den akademiske verden, således at der ikke længere kunne skabes et fælles grundlag i Studenterforeningen for alle interesser og strømninger i og omkring landets højeste uddannelsesinstitution. Men i 1882 viste sig et behov for et samlingspunkt for de politiske bevægelser, der var vokset frem hos studenterne og de yngre kandidater fra halvfjerdsene. Utilfredsheden med Studenterforeningen skyldtes at dens ledelse modsatte sig fri diskussion ved møderne og deltagelse af foredragsholdere fra de politiske partier i Rigsdagen. Foreningens rolle som politisk og social kontrollant overfor studenterungdommen var på dette tidspunkt på vej til at blive udskiftet med en nærmere tilknytning til det politiske Højre i kraft af, at dets ledende personer gik aktivt ind i opbygningen af Højres partiorganisation og dagspresse. Dens rolle i den politiske agitations økonomi var begrænset, set i relation til det faktum, at de politiske partier i den kamptid, der fulgte, hvad enten de som Venstre anerkendte, eller som Højre bekæmpede den almindelige valgret, arbejdede for at samle og organisere vælgerne. Her spillede akademikerne kun en ringe rolle og studenterne kunne lades helt ude af betragtning, idet valgretsaldern var 30 år og valgbarhedsaldern 25 år.

Alligevel kunne man ikke helt se bort fra Studenterforeningen. Den var et led i den uofficielle politiske som den offentlige mening udgjorde. Det nationalliberale dannelsesideal, foreningen af formelle evner og alsidig orientering, måtte realiseres ved kombination, af Universitetets faglige uddannelse med Studenterforeningens varetagelse af den almene dannelse. Gennem social tilpasning og kontrol kvalificerede studenterne sig til optagelse i embedsstanden. Studenterforeningens formelle neutralitet overfor de politiske partier var, indtil den gennemhulledes af de faktiske forhold og af oppositionens agitation, et garantistempel for akademikernes uafhængighed af partiinteresser. Som i enhver anden ideologi var realiteten, at akademikerne ved hjælp af den søgte at legitimere deres magt i samfundssystemet overfor det pres, der rettedes mod dem fra det politiske Venstre og i erhvervslivet fra dets nye ledere. Dertil kom, at den ny videnskabeligt orienterede generation vendte sig bort fra denne ideologi; i Studenterforeningen betød det et voksende modsætningsforhold mellem konservative teologer og Jurister samt enkelte mindre faggrupper på den ene side og radikale læger, jurister og repræsentanter for de humanistiske fag på den anden side.

Foreningens betydning som samlingspunkt for hele akademikerstanden var aftagende i løbet af halvfjerdserne. De yngre videnskabeligt orienterede trak sig ud af foreningslivet og samledes om det faglige arbejde. Hidtil havde skandinavismen været magneten, der virkede samlende på studenter og akademikere, men da forhåbningerne om revanche ovenpå det nationale nederlag 1864 var tilintetgjort ved Tysklands militære sejr over Frankrig 1870, led skandinavismen et knæk. Båndene til de nordiske landes akademikere ændrede karakter, idet der udvikledes samarbejde indenfor de enkelte universitetsfag.¹ Ved det sidste fællesnordiske studentermøde i Uppsala 1875 søgte den nationalliberale ledelse at puste nyt liv i bevægelsen. De advarede mod de politiske venstrebevægelser. Studenter og akademikere skulle forsvare de åndelige interesser mod "dumdristige forsøg på at tilsidesætte kundskab og dannelse og gøre den rå fysiske magt enevældig."²

De nye politiske strømninger var endnu så svagt repræsenterede, at de ledende i Studenterforeningen uanfægtet kunne fortsætte de nationalliberale traditioner. Det var umuligt for oppositionen i 1873 at modsætte sig indførelsen af livsvarigt medlemskab for ældre akademikere.³ Oppositionen var endnu ikke indstillet på kamp i foreningen og foretrak at lægge kræfterne i diskussionsklubber udenfor den.

Studenterforeningen indtog i den første halvdel af en "fornemt tilbagetrukket plads (med) et jerngitter mellem sig og omverdenen. Et fast flertal af ældre medlemmer, som var blevet studenter før 1863, førte idealerne fra nationalliberalismens guldalder videre... Et ungdommeligt mindretal, som først og fremmest søgte godt humør og gode kammerater, fandt længe begge dele gennem de rent selskabelige adspredelser. Andre enten trak sig tilbage fra et foreningsliv, som de havde, ventet sig andet og mere af, eller blev efter 1870 påvirket udefra til spredt og ofte frugtesløs opposition."⁴ Såvidt det nationalliberale formandskab. Der skulle mere end påvirkningerne fra det politiske Venstre og fra Georg Brandes forelæsninger til at forandre forholdene i foreningen. Bondepartiets leder, Chresten Berg, "måtte være Studenterforeningens fjende og holdes udenfor gitteret, medens en tilsyneladende litterær bevægelse med en så udpræget akademiker og hidtil højt beundret æstetiker til bannerfører var mindre betænkelig og netop her lod sig bedømme og bekæmpe."⁵

Alexander Cantor (1853-1924), der dengang var aktivt medlem af oppositionen, har sammenfattet stillingen i 1870ernes første halvdel: "Hvad der hidtil havde båret Studenterforeningen, det var den rolle som den havde spillet i det politiske liv, i de senere år navnlig det ly, som den skandinaviske tanke havde fundet her; nu var alt dette forbi, studentersagaen syntes ude... Det

var blevet hævdet, at studenter og arbejdere havde mangfoldige fælles interesser, vi drømte om det som en senere tid delvis realiserede, men siden de toneangivende intet ville høre herom, så var dog sandheden den, at de gamle mål var borte, og at intet nyt syntes at skimte."⁶ Kræfterne anvendtes på religiøse og litterære diskussioner og på kampen for kvindelige studenteroptagelse i Studenterforeningen.⁷

Begyndende opposition

Carl Dumreicher - formand i den gamle forening - mente, at der ikke var kontakt mellem oppositionen i foreningen og de radikale akademikere i første halvdel af halvfjerdserne. Oppositionen havde været "de unge og gode hoveders naturlige uvilje mod en vis stilstand i foreningen og først i anden linje en akademisk udløber af den uro, som udenfor murene brød frem på så mange områder" Man var henvist til udelukkende at opponere mod indre foreningsforhold og kræve diskussionsfrihed herom.⁸ Realiteten var dog, at studenterne kun i ringe udstrækning repræsenterede en politisk opposition. Niels Neergaard, Alexander Cantor, Lauritz Zeuthen, Villiam Secher og Axel Henriques, satte skel mellem sig og det forenede Venstre, men forsvarede det litterære venstre mod angreb i Studenterforeningen.⁹

En diskussionsklub med det manende navn "Radikalstrup" samlede bl. A. Valdemar Dreyer, Kristian Erslev, Marcus Rubin, I. A. Fridericia og Emil Slomann. De gik alle ind i Studentersamfundet.

I den tidlige udviklingsfase var tilslutningen for Rubins vedkommende ikke udtryk for nogen politisk stillingtagen.¹⁰ I anden halvdel af halvfjerdserne samledes de spredte grupper omkring Georg og Edvard Brandes tidsskrift "*Det nittende Aarhundrede*" (1874-77) og senere i Edvard Brandes "Litterære Venstre" og omkring oppositionsbladet "*Dags-Avisen*", der blev ledet af Villiam Secher, Alexander Cantor og Axel Henriques (1878— 1886).

Akademikerbevægelsens vigtigste virkemidler blev journalistik og politiske demonstrationer, der kunne begynde som selskabelige sammenkomster. En forholdsvis snæver kreds af akademikere og forfattere dannede en "offentlig mening" i konkurrence med de nationalliberale dagblade. Det udelukkede dog ikke, at radikale som Rubin og Erslev skrev artikler i det nationalliberale "*Dagbladet*", der redigeredes af Vilhelm Topsøe.¹¹ De radikales interesse for at skaffe sig en fast selvstændig presse voksede, da den politiske strid skærpedes i begyndelsen af 1880'erne og partierne forberedte sig på kamp om vælgerne. Sammenholdet i det litterære Venstre blev sat på prøve, da Edvard Brandes, Viggo Hørup og Chresten Berg etablerede et skrøbeligt samarbejde på "*Morgenbladet*" fra januar 1881. Brandes' tidsskrift "*Det nittende Aarhundrede*" sluttede med

ca. 900 holdere i 1877.¹² "Morgenbladet" havde i 1880 ca. 1575 holdere, et tal der steg til 2200 i 1882.¹³

Det moderne gennembruds skønlitterære produktion gav et ikke uvæsentligt bidrag til dannelsen af den radikale venstrebevægelse. De mest fremtrædende forfattere var J P Jacobsen, Holger Drachmann, Sophus Schandorph og Erik Skram.

Den radikale akademikerbevægelse var ikke talstærk, men søgte at udvide sin medlemsskare ved de ovenfor anførte midler. Der var derimod ikke tale om en særlig agitation overfor Studenterforeningen. Studenterpolitikken spillede en underordnet rolle i bevægelsen, hvilket nok hang sammen med, at man måtte økonomisere med kræfterne. På initiativ fra studenteroppositionen opstod der et samarbejde med det litterære Venstre om planer for en erobring af Studenterforeningen gennem afstemninger på generalforsamlingerne. Men det blev først stiftelsen af Studentersamfundet der betød en afgørende sammensmeltning af studenterbevægelsen og den radikale gruppe af akademikere.

En medvirkende faktor til uroen hos de radikale akademikere var, at man kunne se i øjnene, at bevægelsen ville blive spredt ud i landets provinsbyer og derved miste kontakten med meningsfællerne og blive tvunget ind i det traditionelt nationalliberale borgerskab, der støttede Højre og regeringen. Emil Slomann, der i en kort periode var ansat ved Vejle Latin- og Realskole (1882-85), oprettede med forbillede i Studentersamfundet en aftenskole for arbejdere, men følte sin stilling undergravet, da byens ledende højremænd i protest meldte sig ud af latinskolens bestyrelse for at få ham afskediget.¹⁴ Frygten for den akademiske karriere i provinsbyerne var velbegrundet. I 23 købstæder med afstemningsvalg svingede Højres andel af stemmerne til Folketinget 1876 – 1884 mellem 88 % og 81 %.¹⁵

Opfattelser af formålet med studenterlivet

Opfattelsen af opgaven for studenterne og især deres forhold til det politiske liv var det, der først og fremmest skilte parterne i Studenterforeningen. Ifølge nationalliberal opfattelse skulle studenterne følge "de hostrupske traditioner". Det flittige fagstudium med embedsansættelsen som endemål skulle afbalanceres af det kammeratlige samvær med andre studenter og ældre akademikere. Målet var den almene dannelse. Men den skulle følges med sansen for de poetiske livskvaliteter. Studenterne skulle derimod ikke udsættes for politisk agitation.

Da Studentersamfundet i vinteren 1882-83 satte gang i arbejdet med aftenundervisning for

arbejdere, sammenfattede redaktør Carl Ploug den nationalliberale opfattelse i en tale i Studenterforeningen. "Studenternes nærmeste og sundeste formål er ikke et udøvende, men et forberedende til engang i tiden at løse praktiske opgaver, og at deres forberedelse hertil ikke blot bør søges i bøger og kollegiehæfter, men også i livet, navnlig i samlivet med ældre og yngre kammerater på samme dannelsesstrin, så at det kun kan betegnes som en undtagelse fra reglen, om og når der måtte blive stillet dem nogle praktiske opgaver".¹⁶

Det nationalliberalt dominerede seniorat benyttede sin magtstilling til at holde foreningen fri af oppositionelle anskuelser. Et af midlerne var, at man udelukkede politiske foredragsholdere fra foreningens arrangementer. Begrundelsen var, at studenterne ikke havde interesse i politik. Argumentet kunne selvfølgelig tilbagevises af oppositionen, der gennem et praktisk arbejde kunne mønstre stigende tilgang til generalforsamlingerne, men det kunne fremføres mod senioratspartiet, at det havde støttet højrestuderer.¹⁷

Anvendelsen af det akademiske dannelsesideal i politikens tjeneste gennemhulledes ikke blot fra venstreoppositionens side, men også af konservative, der var utilfredse med stilstanden i Foreningen. En konservativ korrespondent "s." i *Lolland-Falsters Stiftstidende* hævdede, at parti-stridighederne i Foreningen medførte, at de fremtrædende konservative og radikale akademikere holdt sig borte fra studenterlivet. Resultatet var at "adgangen til den side af uddannelsen og udviklingen ... som alle forstandige og sagkyndige folk anse for en hovedbetingelse for karakterudviklingen, lejligheden til at komme i berøring med overlegne og betydelige mænd ... er så at sige fuldstændig lukket for den store mængde af studenter, når man ser bort fra den rent saglige uddannelse på Universitetet."¹⁸

Studenteroppositionen i 1882 betegnede et vendepunkt i forhold til halvfjerdsernes spredte grupper, idet der rejstes krav om, at studenterne i studietiden skulle opfylde en selvstændig rolle i det politiske liv. Studenterforeningen gav næring til frygten hos de oppositionelle for, at studenterbevægelsen som helhed ville nærme sig Højre og optræde som en politisk magtfaktor i kampen mod den demokratiske venstrebevægelse.

De radikale fra halvfjerdserne havde indtil foråret 1882 ikke øje for studenterbevægelsens selvstændige betydning, men lagde vægten på studietidens værdi som forberedelse til den akademiske karriere. Den faglige specialisering forenet med fælles anskuelser af religiøs, politisk og social art karakteriserede dem. "Det afgørende var om man habiliterede sig i sit egentlige livshverv. Gav man sig blottelser her, da ville "anskuelserne" vælte én over ende."¹⁹

Kravet om diskussionsfrihed.

Da studenteroppositionen på flere generalforsamlinger i 1881-82 rejste krav om frie diskussioner i Studenterforeningen var det mere vidtgående end den utilfredshed, der var kommet til orde gennem de private diskussionsklubber i halvfjerdserne. Disse var oftest optaget af litterære og religiøse emner, hvorimod egentlige samfundsspørgsmål samt partipolitik holdtes udenfor debatten.²⁰ Den forfatningspolitiske strid, kvindespørgsmålet og de sociale spørgsmål fik stigende aktualitet.

1880 dannedes en forening af socialt interesserede studenter og kandidater med det formål at virke udenfor den snævert akademiske kreds med ugentlige foredrag for arbejdere. "Foreningen til Oplysningens Fremme blandt Københavns Arbejdere" var ikke tilsluttet nogen bestemt partipolitisk gruppering, men de aktive medlemmer fulgte senere for en stor del oppositionen ved dannelsen af Studentersamfundet. Programmet for foreningen formuleredes af Julius Schiøtt, der var en af studenteroppositionens ledere. "Oplysning som kilde til nytte og nydelse".²¹ indebar idéen om at praktiske kundskaber kunne danne grundlag for, at arbejderbefolkningen kunne forbedre sine levevilkår. Religiøs og politisk påvirkning faldt udenfor formålet med oplysningen.²²

Oplysningsforeningen var formelt uafhængig af Studenterforeningen og var det første praktiske resultat af ønskerne om at overskride grænsen mellem "den studerende stand" og den københavnske arbejder- og middelstand. Bestyrelsen bestod af repræsentanter for begge parter. Erfaringerne fra det første år, hvor foreningens initiativ var blevet positivt modtaget af Socialdemokratiet, virkede stimulerende for de medlemmer, der også var aktive i studenteroppositionen. Samarbejdet studenter og arbejdere afgav nye forhåbninger om studenternes selvstændige indflydelse i det politiske liv. Social-Demokratens referater af foreningens foredrag, der er undersøgt for årene 1882-83, vidnede om at samarbejdet udtraktes til journalistikken. Kun i enkelte tilfælde ledsagedes referaterne af kritiske kommentarer.²³ Samtidig med den akademiske oppositions fremmarch og første kontakter til de politiske bevægelser skete der en svækkelse af de Nationalliberales stilling i politik og i dagspressen. Det nationalliberale parti var formelt sammensmeltet med Højre siden 1877: men dets indflydelse i regeringen var betydeligt svækket, hvilket tydeligst viste sig, da "børsoppositionen", der blev støttet af de nationalliberale dagblade, blev afvist af regeringen.²⁴

De nationalliberale hovedstadsorganer "*Fædrelandet*" og "*Dagbladet*" skiftede redaktører i

1881, og mens "*Fædrelandet*" ophørte det følgende år, knyttedes "*Dagbladet*" til Højre med rigsdagsmand prof. C. Goos som udgiver. H.C.A. Lund, der var leder af den konservative fløj i Studenterforeningen, var udenrigspolitisk medarbejder ved bladet og han dækkede tillige begivenhederne i den akademiske verden.²⁵

Venstre gik frem ved folketingsvalgene 1881 og akademikernes stilling her, der siden 1866 var begyndt at svækkes, viste ikke tegn på bedring.²⁶ Tilbagegangen blev forklaret med, at partiet var gået ind i det Forenede Højre. Akademikerne ønskede en mellemstilling i striden mellem Højre og Venstre.

I efteråret 1881 blev lederen af det litterære Venstre, Edvard Brandes valgt ved et suppleringsvalg på Langeland med støtte fra den radikale Venstregruppe i Folketinget.²⁷ Valget betegnede et fremskridt for akademikernes muligheder for at genskabe deres rolle i det politiske liv. Forbindelserne til de nye politiske bevægelser gav studenter-bevægelsen blod på tanden, og var medvirkende til, at kravene til Studenterforeningen skærpedes.

Oppositionen kritiserede foreningen for manglende evne til at blive samlingspunkt for de bevægelser, der fandtes i studenterverdenen.²⁸ Ved en række generalforsamlinger i efteråret 1881 og foråret 1882 der indkaldtes på oppositionens foranledning, forsøgte man at få indført foredrag og frie diskussioner om politiske og sociale spørgsmål med deltagelse af politikere og fortalere for sociale reformer.²⁹ Det konservative seniorat modsatte sig kravene om indbydelse af professionelle politikere, men støttede et forslag om afholdelse af "videnskabelige politiske og sociale foredrag".³⁰ På den måde håbede senioratet, at partiagitationen kunne udelukkes fra diskussionsmøderne. Samtidig håbede man, at de nationalliberales reformideer kunne fremmes. Disse havde rødder tilbage til de nationalliberales velmagtsdage. De var nedfældet i en række kommissionsbetænkninger fra 1870'erne.³¹

Oppositionen benægtede, at det var de døgnpolitiske stridsspørgsmål, man ønskede belyst, f.eks. den politiske strid om den provisoriske finanslov fra 1877 ("de fem punkter"). Det var spørgsmål som Kulturkampen i Tyskland, de irske forhold og danske sociale problemer, der var oppositionens ønsker.³² Senioratspartiet hævdede, at det ikke var modstander af sådanne emner, men det frygtede at det var taktik fra oppositionens side, at de stillede krav om foredrag om almindelige politiske spørgsmål, mens det i virkeligheden var spørgsmålet om "bøndernes deltagelse i statsstyrelsen den ville have frem."³³

Bag de stridende parter argumenter, der i følge sagens natur ikke direkte kan efterprøves, fandtes motiver, som kun foreløbig havde manifesteret sig i praktiske handlinger. Først den

følgende tids politiske agitation på landsbasis formåede at udløse en egentlig bevægelse med betydelig tilslutning. Foreløbig kan vi dog holde os til de tendenser i studenteroppositionen, der gik i retning af at støtte Venstres parlamentariske krav, at oparbejde alliancen mellem studenter og arbejdere og at styrke forbindelsen til det litterære Venstre. Alle tre retninger hentede impulser og argumenter fra modsætningsforholdet til det nationalliberalt dominerede seniorat, men der var ikke noget klart formuleret program for studenteroppositionen som helhed. Først i løbet af 1882 fæstnedes forholdet til de politiske bevægelser udenfor Studenterforeningen. Bortset fra socialdemokraterne, der vurderede forbindelsen til studenterne relativt højt, var der i den politiske opposition såvel hos grundtvigianere og radikale modvilje mod at blande studenterne ind i den politiske agitation. Dannelsen af Studentersamfundet fik afgørende betydning for en omvurdering heraf.

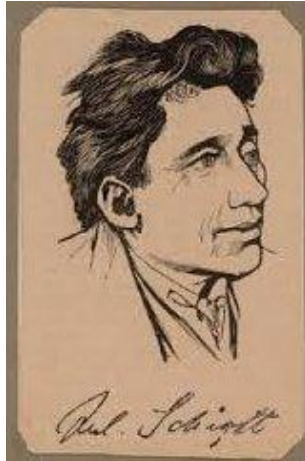
Mellem generalforsamlingerne arbejdede studenteroppositionen på at styrke forbindelserne med de radikale gennembrudsfolk i det litterære Venstre og med Venstres politikere, mens samarbejdet med socialdemokraterne foregik i Oplysningsforeningen. I forlængelse af et foredrag af Georg Brandes i Studenterforeningen i november 1881 arrangerede oppositionen en fest for ham i lejede lokaler udenfor foreningen. Den fik stærk tilslutning fra foreningsmedlemmerne og demonstrerede protestholdningen overfor senioratet, der havde forbudt festens afholdelse indenfor foreningens mure.³⁴ Af større betydning for partidelingen blev afholdelsen af en studenterfest for Rigsdagens Venstregrupper i lokaler udenfor Studenterforeningen i februar 1882.

Studenteroppositionens ledere. Venstrefesten.

Det interne slag om Studenterforeningens formål, og de udadrettede aktiviteter var blevet ledet af en gruppe studerende i "Foreningen af 18. maj". Julius Schiøtt, der var medlem af bestyrelsen som bindeled mellem den yngre og den ældre del af oppositionen, tillagde denne organisation indenfor Studenterforeningen hovedansvaret for sammenholdet i oppositionen.³⁵ Det fremgår af Schiøtts redegørelse, at "18.maj" udelukkende havde til formål at forberede oppositionens overtagelse af senioratet i Studenterforeningen. Man havde ikke planlagt nogen form for aktion, der direkte sigtede på at sprænge foreningen³⁶, og man havde ikke til opgave at samle oppositionen om noget bestemt program.³⁷

Fra oprettelsen i 1881 havde organisationen arbejdet på en mønstring af oppositionen og de nye medlemmer, der som russer kom direkte fra landets lærde skoler og for en stor del fra

nationalliberale hjem. Derefter gik man over til at forlange indkaldelse af ekstraordinære generalforsamlinger med afstemninger om de ovenfor omtalte krav om indførelse af politiske og sociale foredrag og diskussioner... Side om side hermed søgte man gennem en mindre forening

Julius Schiøtt

"Akademicum" indenfor Studenterforeningen at udnytte dennes ændrede love, der tillod udenforstående højst én gang om måneden at holde foredrag eller indlede diskussioner, til at arrangere foredrag med Frederik Bajer Bajers republikanske tale om "Republik og konstitutionelt kongedømme" mødte modsigelse iblandt flertallet af "Academicums" medlemmer. "Foreningen af 18. maj" indmeldte derefter sine medlemmer i "Akademicum" og tvang den til en kraftigere opposition overfor Studenterforeningens seniorat.³⁸

"18. Maj's" bestyrelse bestod af to jurastuderende V. M. Amdrup og H. Parsbech, stud. philol. G. M. Bruun og cand.mag. Julius Schiøtt. Dertil kom Viggo Bjerring, tyskstudierende og senere medstifter af Studentersamfundet, Alexander Cantor fra "*Dagsavisen*", stud. philol. Johan Ottosen og stud. mag. Kr. Gade, der begge kom med i stiftelsen af Studentersamfundet, stud. med. Carl Malling og stud.jur. Vilhelm Lassen, der var drivkraften ved den endelige sprængning af Studenterforeningen. Af foreningens 34 medlemmer pr. 1. nov.1881 var ingen teologer.³⁹

Foreningens aktiviteter kunne ikke holdes inden for de snævert studenterpolitiske rammer, som var sat som det egentlige formål. Modsætningen til senioratet antog karakter af en strid mellem venste- og højresynspunkter, og førtes ikke længere kun indenfor Studenterforeningen, men også i pressen. "Foreningen af 18.maj" arrangerede i februar 1882 en fest for oppositionens studenter og akademikere og Venstres Rigsdagsgruppe og provokerede derved Studenter-

foreningens højrestuderter til at indbyde Rigsdagens Højre til en akademisk fest.⁴⁰

Venstres politikere deltog med 65 medlemmer i oppositionsfesten, hvilket svarer til antallet af moderate, radikale og venstreløsgængere i Folketinget (24+31+20). Af studenter og akademikere deltog 407. Venstrepressens reaktioner på festen viser, at der til trods for enigheden om en fælles holdning overfor Højre, var uoverensstemmelser i synet på en forholdsvis talstærk akademisk opposition.

Det grundtvigianske venstre var repræsenteret med Sophus Høgsbro og Harald Holm som talere. Fra denne side understregedes det, at studenterne ikke var ene om at repræsentere "dannelsen" og at "folket ikke var en død masse, som studenterne alene havde ild til at gennemgløde". Også rivaliteten mellem den grundtvigianske folkehøjskolebevægelse og den brandesianske radikalisme blev fremdraget. Holm sagde, "at så forskellige retninger. .vel kunne mødes i den politiske opposition, der kæmpede for at få forfatningen anerkendt, men at de siden måtte være belavede på en kamp på liv og død med hinanden."⁴¹ Fra grundtvigiansk synsvinkel var studenterbevægelsen noget man foreløbig var velvillig overfor, men man frygtede at den skulle blive en radikal bevægelse. Bortset fra deltagelse i festen havde grundtvigianerne ikke vist interesse for at gå ind i bevægelsen og påvirke den indefra.

Den radikale gruppes leder Chresten Berg var derimod tilfreds med studenterbevægelsens bidrag til de radikales agitationsarbejde: "Der var arbejde nok for alle; tag fat i hovedstaden og ude i landet, der hørte man gerne et ord fra ungdommen i byen." Bergs holdning svarede til hans motiv for at støtte Edvard Brandes folketingskandidatur på Langeland: Venstre havde brug for kultur, dannelse og intelligens for at sprænge Højres kultur- og dannelsesmonopol, og det religiøse fritænkeri, der var det politisk kontroversielle indhold i radikalismen set med grundtvigianernes øjne, afskrækkede ikke Berg på dette tidspunkt.⁴²

Venstres finanslovsordfører i Folketinget, grev Holstein, der stod mellem de to fløje, refereredes forskelligt af det radikale organ "Morgenbladet" og det grundtvigianske "*Dansk Folketidende*". Ifølge "*Morgenbladet*" understregede han festens akademiske karakter, fordi han mente, "at det betød noget, at Estrup fik studenterne imod sig, men rådede dem til sej udholdenhed, fordi ingen kunne se ende på den politiske kamp." Dansk Folketidendes referat lod taleren dæmpe forventningerne om at akademikere kunne spille en selvstændig rolle, i stedet for at opildne studenterbevægelsen til engagement i den politiske kamp. De skulle indordne sig under en fælles parole. "Kampen drejede sig ikke om kævl om småting eller personer, men om en kamp om retten."⁴³

Hørup og Edvard Brandes var passive ved studenterfesten. Grunden hertil har sandsynligvis været, at de foretrak at lade Chresten Berg repræsentere de radikale synspunkter. Hørup foretrak at indskrænke sit forhold til den akademiske verden til kredsen omkring "*Morgenbladet*", som han og Edvard Brandes var redaktører for. Edvard Brandes havde af partihensyn måttet holde sig tilbage med det litterære Venstres særlige krav og udtrykte sin utilfredshed med disse betingelser i et brev til Georg Brandes.⁴⁴ "Brandesianismen" var svagt stillet overfor studenteroppositionen, der til gengæld havde et nært samarbejde med den journalistiske kreds omkring "*Dags-Avisen*". Redaktørerne her var Villiam Secher, Axel Henriques og Alexander Cantor. Cantor var festens dirigent, og lederen af studenteroppositionen i "Foreningen af 18.maj", Julius Schiøtt, dækkede begivenheden i artikler i "*Dags-Avisen*".⁴⁵

Det litterære Venstres eneste taler var Victorinus Pingel, der siden 1878 var erklæret tilhænger af Bergs og Hørups radikale Venstre og de følgende år var gået aktivt ind i det litterære Venstres kamp mod den nationalliberale journalistik i Carl Plougs "*Fædrelandet*".⁴⁶ Pingel var kritisk overfor det litterære Venstres manglende partidisciplin, men frem for at rette kritikken mod Georg og Edvard Brandes lederegenskaber, som han privat vurderede lavt⁴⁷, søgte han at skabe større forståelse blandt akademikerne for at samle sig omkring et fast udarbejdet program.⁴⁸ Dette skulle sammenfatte de litterære, videnskabelige og politiske oppositionssynspunkter. Pingel var tilhænger af en panteistisk harmonisering af naturvidenskab og religion, som han kaldte den "monistiske verdensanskuelse".⁴⁹ I praksis fordrede han større tolerance overfor de religiøse bevægelser, især den grundtvigske folkehøjskolebevægelse, end Brandes' radikale tilhængere var villige til. Indtil 1882 havde han ikke haft succes med sine bestræbelser for en samling, og han kritiserede, "at næsten alle yngre videnskabsmænd.. overvurderede den individuelle selvstændigheds betydning og miskendte partisammenhængen som en nødvendig forudsætning for udviklingen."⁵⁰ Hans forsøg på at skabe en alliance mellem det litterære Venstre og studenteroppositionen allerede i efteråret 1881 havde ikke ført til resultater, og oppositionsfesten betød ikke nogen afgørende ændring i dette forhold.⁵¹

Ved oppositionsfesten forsvarede Pingel tidligere studentergenerationer overfor de radikales skarpe fordømmelse af Studenterforeningen med, at det krævede omstilling at gå, fra den bureaukratiske tradition til det politiske demokrati. "Studerterne var bureaukraternes børn; de ville ikke længere betro sig til eksaminernes skrøbelige papirbåd, men være med i frihedsbevægelsen; de indså, at de var intet, når de løsrev sig fra det store fælles grundlag: det danske folk." Overfor de venstrepolitikere, der ville fratage studenterne selvstændige funktioner,

anførte Pingel, "at det at være almue, ikke var det samme som at være folket, men at der fandtes andre, der også havde en berettiget plads, kun at de havde en forskellig funktion." ⁵²

Viggo Hørup manglede lysten til at deltage i akademikernes stridigheder. Først efter de konservative studenters fest i marts 1882 kom hans reaktion frem i *Morgenbladets* lederspalter. I artiklen understregede han, at der ikke burde lægges stor vægt på festernes politiske konsekvenser: studenternes politiske ståsted kunne først fæstnes, når de kom ud i livet. De var udgåede fra de samme skoler og med samme dannelse, hvorfor det ville være latterligt at drage en skarp grænse mellem deltagerne i de to studentergilder. I modsætning til "Dagbladet" mente Hørup ikke det var berettiget at hævde, at det var den kosmopolitiske radikalisme, der havde præget venstrefesten. ⁵³

Hensigten med artiklen har været flersidig: Overfor Venstres folketingsgruppe at fjerne motiver til splittelse mellem radikale og grundtvigianere, hvilket ville have fjernet grundlaget for visnepolitikens effektivitet. Det var Hørups motiv at nedkøle forventningerne om studenternes politiske betydning, og i stedet lægge vægten på mindre opsigtsvækkende politiske aktiviteter. Det var såvel hos de radikale akademikere som hos Studenterforeningens konservative ledere den faste opfattelse, at studenterne måtte vente med egentlig politisk engagement til efter studierne afslutning. Hørups distance til de radikale studenter og akademikere ser jeg i perspektivet af den betydning, han fik som en faderskikkelse for Det radikale Venstre ved stiftelsen i 1905. Han var ikke afhængig og ville ikke gøre sig afhængig af hovedstaden og den akademiske verden.

De nationalliberales svækkelse 1882.

Parallelt med, og delvis som en økonomisk baggrund for, de partipolitiske og ideologiske stridigheder i studenterverdenen skærpedes modsætningsforholdet mellem landbrugets og byerhvervenes økonomiske og politiske interesser. Den økonomiske krise skærpede i begyndelsen af

1880'erne frygten hos de små selvstændige erhvervsdrivende i købstæderne, der pressedes økonomisk først af landbrugets svigtende købekraft, derefter af andels- og brugsforeningerne.⁵⁴

Den fra København organiserede "børsopposition" søgte at sammenkoble storhandelens reforminteresser med købstædernes behov for beskyttelse mod konkurrence fra oplandet ved at kræve oprettet et handelsministerium eller et rådgivende handelskammer, toldreform og ændring af skibsafgifterne.⁵⁵ Initiativet støttedes af det nationalliberale organ "*Fædrelandet*". Redaktør C. Ploug tog direkte afstand fra Højres godsejere, der med Jyllands-Posten som talerør modsatte sig købstadshandlens interesser.⁵⁶ I den økonomiske politik viste der sig altså en vis splittelse indenfor Højre, hvis politik C. Ploug ellers støttede som medlem af Landstinget.

Købmand J. J. Lachmann, der senere tilsluttede sig Studentersamfundet og Københavns liberale Vælgerforening, var i 1881 en af de ledende i agitationen for børsoppositionens reformkrav og deltog i opstillingen af C. Hage som bevægelsens folketingskandidat.⁵⁷ Børsadressens skæbne i provinskøbstæderne fulgtes nøje i "*Fædrelandet*"⁵⁸. Den styrkelse af nationalliberalismens stilling i købstæderne, som sagens gennemførelse ville have medført, blev der sat en stopper for, da regeringen afviste adressen i sept. 1881.⁵⁹ Bevægelsen splittedes, idet en del fulgte Højre, mens fløjen omkring C. Hage søgte mod Venstre og medvirkede ved dannelsen af de liberale vælgerforeninger i hovedstaden.

Forsvars- og forfatningspolitikken havde taget vinden ud af sejlene på de økonomiske interesser. Mod de nationalliberale politikere Andræ, Ploug og Ussings ønsker i Landstinget var Københavns befæstning blevet det stridsspørgsmål, hvorpå forfatningskampen skulle køres.

Umiddelbart efter regeringens afslag på børsadressen trak Ploug sig tilbage fra redaktørposten på "*Fædrelandet*" og overlod den til Antonio Leigh Smith. I løbet af 6 måneder svingede det nationalliberale organ over til at anbefale et venstreministerium som eneste middel til at ophjælpe det uafhængige Højre.⁶⁰ Det viste sig dog at være for sent, og "*Fædrelandet*" gik ind i 1882. Situationen var dog i foråret endnu ikke afklaret. Hørups og Edvard Brandes' samarbejde gik ud på at forhindre samlingen af det københavnske borgerskab og købstadsborgerskabet om en ny nationalliberal politik, der kunne manøvrere mellem Højre og Venstre og true de radikales interesser. Samarbejdets stabilitet var dog begrænset af et væsentligt punkt: Hørup motiv for at støtte visnepolitikken var han modvilje mod, at lovgivningen skulle få selvstændig betydning for samfundsudviklingen. Hørup ville bremse statsmagtens indgriben ind i den private sfære i samfundet. Statens vækst ville begunstige de samfundsgrupper, som støttede nationalliberalismen. Edvard Brandes var derimod ikke ubetinget tilhænger af visnepolitikken.⁶¹ Han forsøgte i samarbejde med den liberale fløj af

Højre at gennemføre en reform af den lærde skole.⁶²

Hørup har på forhånd været klar over Brandes' ønske om reformer, og satte derfor ind med en energisk agitation, der advarede de radikale akademikere mod at lade sig vildlede af de nye toner fra "Fædrelandet".⁶³ Forskellene i de radikales interesser tilsløredes til gengæld fra Brandes' side i Morgenbladet gennem sammenkædning af begreberne "fri forskning", "fri diskussion" og "fri forfatning". I en anmeldelse af de norske akademikeres "Nyt Tidsskrift" spurgte Brandes: "Hvor langt er vi ikke her i Danmark fra hin tingenes naturlige tilstand, at det er den lærde Højskole (dvs. Universitetet), der går i spidsen for fremskridtet, og som føler sig som værner for folkelig og åndelig frihed."⁶⁴

Det litterære Venstre bandt sig til Hørup i Folketinget og ved "Morgenbladet" for derved at sikre sig en mulighed for politisk indflydelse. Studenteroppositionens ledere og V. Pingel var i de første måneder af 1882 indstillet på en nærmere tilknytning til arbejderbevægelsen i København, som man havde samarbejde med i Oplysningsforeningen. Pingels interesse for de sociale forskelle mellem gårdmænd og husmænd og arbejdere førte ham til en erkendelse af, at de havde forskellige politiske interesser. Da Hørup i Studentersamfundets første sæson udtrykte sin tilfredshed med at "de specielle hovedstadsvenstre, det socialistiske og det litterære, ville finde deres plads i det store landlige Venstres ramme", tilbageviste Pingel dette og kritiserede, at Hørup ikke ville tillægge modsætningen mellem gårdmænd og husmænd nogen betydning, og "at Venstre taler alt for lidt om det positive, om de reformer, det efter sejren vil søge at gennemføre."⁶⁵

Studenter- og akademikerbevægelsens fælles angreb på nationalliberalismen kastede i nogen grad et slør over forskellighederne i deres politiske interesser. Den senere radikale historieskrivning om Studentersamfundet har ikke hævet dette slør, men på baggrund af de politiske begivenheder har man søgt at opretholde forestillingen om en harmoni mellem de to beslægtede strømninger.

Studenteroppositionens ideologiske udgangspunkter.

Som nævnt søgte det konservative parti i "Dagbladet" at tegne et billede af studenteroppositionen som vækstcenteret for "den kosmopolitiske radikalismes livsanskuelse". Carl Dumreicher refererer den pressepolemik, der fandt sted i ugerne efter de to politiske studenterfester, som dannede optakten til den endelige sprængning af Studenterforeningen. Polemikken rummer ikke ting, der kan afklare oppositionens egentlige standpunkter.⁶⁶ Kun i et tilfælde var der forsøgt en bredere analyse. En række artikler i det konservative *Lolland-Falsters Stiftstidende* i februar-maj 1882 om den københavnske studenterverden var så alsidige og velunderrettede, de gør krav på at betragtes som samtidige øjenvidne beretninger.⁶⁷ Forfatteren

af artiklerne, Emil Staal, beskrev oppositionen som en fast ledet bevægelse i studenterverdenen med selvstændige karakteristika, mens de radikale akademikere fra det litterære Venstre indtog en ret tilbagetrukket plads i udviklingen indtil efter dannelsen af Studentersamfundet. Dog var der overensstemmelse i de teoretiske anskuelser mellem studenterne og det litterære Venstre på en række områder. Overfor beskyldninger (i Højres presse) mod de radikale studenter "for at håne religionen, for at være aldeles blottede for fædrelandskærlighed, ja endog for at opløfte en skoggerlatter, når navnet "Gamle Danmark" blev nævnt," indvendte Staal, at skønt han var uenig med dem følte han lyst til at tage til genmæle, "når slige beskyldninger udslynges mod hen ved halvdelen af den stand, man selv hører til." Vedrørende beskyldningen om "fritænkeri" indvendte artiklens forfatter, at "flertallet ... følger det råd, Dr. G. Brandes ... lagde dem så meget på sinde, at de skulle vise respekt for andres berettigede meninger og vide at udtale deres meninger med alt ønskeligt hensyn og mådehold." Fritænkeriet skulle ikke forstås som angreb på kristendommen som sådant, men som kritik af den teologiske dogmatik.

Studenternes forhold til nationalfølelsen vurderede Staal på følgende måde: "De er patrioter på en noget anden måde end den tidligere generation ... Når de med så stor iver søger at lære de store europæiske bevægelser at kende og forplante dem herop, så er det ikke for at drukne kærligheden til Danmark og følelsen af dets selvstændigheds betydning i en kosmopolitisk begejstringsrus, men i den hensigt fra de store kulturlande at hente belæring, nye ideer og vækkende impulser, der kunne bringe frisk blod og nyt liv til vort efter deres mening stagnerende åndsliv."

I forsvars- og udenrigspolitisk henseende mente Staal ligeledes at kunne forsvare oppositionen. Dens afvisning af Højres forsvarspolitik vedrørte ikke selve sagen, "bevarelsen af landets uafhængighed, "men kun den, efter deres mening uheldige måde, hvorpå den søges fremmet." Uden erindring om krigen 1864 stillede oppositionen sig ikke usympatisk overfor påvirkning fra Tyskland, men var ikke germanister, "og på få undtagelser nær ville de med glæde hilse Nordslesvigs genforening med Danmark."⁶⁸ Staals tendens var dog klar nok: han så med mistillid på "en mindre skare uvorne skrålhalse, hvem det er lykkedes at trænge sig frem og ved enkelte lejligheder at figurere i første række (og) bragt partiet i vanry", men ville forsvare studentstanden mod anklager for at være "besatte af en eller anden ond ånd". Argumentationen var karakteristisk for den stærkt standsbeviste akademiker, der fastholdt ideen om at standen kunne bevare sin integritet og sociale betydning gennem medlemmernes selvkritik og selvkontrol, en idé, der især var levende indenfor juristernes kreds.⁶⁹

Søg et portræt af Johan Ottosen som 23-årig

Oppositionens sammensætning m. hs. t. de nævnte synspunkter lader sig ikke kontrollere. Der er dog tegn på, at lederne fra et overvejende konservativt eller liberalt standpunkt gradvist nærmede sig radikalismen. Om Johan Ottosens syn på studenternes rolle sammenfattede Niels Møller (1907): "Studerne havde den pligt overfor fædrelandet, at de skulle dygtiggøre sig til at tjene folket, ikke blot som embedsmænd og fagmænd ved hvad de lærte gennem studierne, men lige så meget, ja måske mere ved at de satte sig ind i tidens rørelser, hørte de moderne, sociale, religiøse og politiske spørgsmål drøftede og kom i levende samvær med folket, så de af selvsyn lærte dets meninger og håb og fordomme at kende. Kun der i gennem kunne de, der havde den lykke at få en rigere uddannelse, virkelig nå at gøre den frugtbar til folkets vel og hjælpe med til at højne det - ikke mindst de underste lag, husmænd og arbejdere - åndeligt og materielt." ⁷⁰

Ottosens overgang til den politiske opposition fra en nationalliberal holdning, fandt sted som en "naturmæssig udvikling" uden brud med fortiden, hævdede Niels Møller. Møller opstillede dermed i virkeligheden et menneskeideal overfor "de blaserede københavnere og de tørre bondestuderter", som Ottosen stod fremmed overfor i Studentersamfundet. ⁷¹ Vilhelm Lassen, der gennemtvang bruddet, var derimod rodløs i det københavnske miljø og ganske respektløs overfor alle Carl Plougske traditioner i Studenterforeningen. ⁷²

Generalforsamling og stiftelsen af Studentersamfundet.

Efter vinterens og forårets foreløbige mønstring af studenterne i partigrupperingerne, fremsatte oppositionen ved Studenterforeningens ordinære generalforsamling d.22.april 1882 et dagsordenforslag, hvis tekst var blevet udformet i forsigtige vendinger: "Generalforsamlingen beslutter, at der i fremtiden ved siden af de sædvanlige foredrag søges afholdt almindelige

politiske foredrag såvel af Højre- som Venstremænd." ⁷³ Forslaget vedtoges med 197 stemmer mod 160. Til senioratet valgtes den konservative liste med H. G. A. Lund som ledende senior og to af Højrefestens ledere som seniorer med 344 og 338 stemmer. Carl Dumreicher har skildret handlingsforløbet, men har ikke forsøgt at analysere oppositionens vilkår. Den var ikke blot afhængig af studenter-foreningens interne ordning, men af hele det sociale system, akademikerstanden udgjorde.

Dumreicher bygger i alt væsentligt på Julius Schiøtts fremstilling af generalforsamlingen, kun på et enkelt punkt kritiserer han, hvilket vil blive berørt senere. Derimod stillede forfatteren ikke spørgsmål om, hvorfor der var den store forskel på stemmetallene for senioratsvalget og dagsordenforslaget. I overensstemmelse med Schiøtt forklares det med den særlige valgordning: "Ved hjælp af de livsvarige medlemmers stemmer ville de gamles parti i foreningen kunne vedblive med at vælge seniorer, som kunne blive siddende på trods af alle de forslag, som oppositionen ville kunne gennemføre ved personlig nærværende medlemmers afstemning." ⁷⁴ Det formelle lovgrundlag var uden tvivl af stor betydning for de ældre nationalliberales indflydelse i foreningen, men at bygge hele forklaringen herpå tjener kun til at fjerne opmærksomheden fra sagen. Standsbevidstheden var begyndt at virke disciplinerende ind på medlemmerne. Den kraftige presseomtale af splittelsestendenserne i Studenterforeningen havde truet dens "private" status, som senioraterne gennem halvfjerdsenerne søgte at bevare ved forbud mod presseomtale af møderne. Den konservative provinspresses angreb på den radikale opposition var for så vidt en afvigelse fra princippet, men havde ført til, at stemningen havde vendt sig imod oppositionen, og dens medlemmer splittedes.

Dumreichers manglende analyse tillader, at oppositionen fremstilles som en enhed forud for generalforsamlingen. Der er dog to kendsgerninger, der taler imod denne antagelse: Den forsøgte ikke at opstille en senioratsliste i kamp mod det konservative parti, og den moderate fløj af oppositionen havde fået overtaget og formulerede dagsordenforslaget. ⁷⁵ Striden indenfor oppositionen kan ses af forskellen mellem det dagsordenforslag, der gik til afstemning, og den udformning der var givet i et trykt opråb, som oppositionen havde udsendt umiddelbart før generalforsamlingen. I den sidstnævnte version krævedes "foruden de sædvanlige foredrag.. tillige.. almindelige politiske foredrag." ⁷⁶ Det moderate forslag krævede "almindelige politiske foredrag af såvel Højre- som Venstremænd". I motivationen for forslaget tog den ene forslagsstiller Aage Lehmann afstand fra det udsendte opråb og hævdede at Studenterforeningens åbning for politiske foredrag "ville være det bedste middel mod den demonstrationspolitik, som

bl. a. havde fundet udtryk i de to studenterfester.”⁷⁷

Under diskussionen kom den nyvalgte ledende senior ind på, hvilke former for politiske foredrag han ville gå ind for. Han var villig til enhver politisk-historisk orientering af mænd, som virkelig havde kendskab til de pågældende forhold, hvilket han ikke mente Venstres politikere, der levede af politisk agitation, havde. Foredrag om provisoriet ville kun føre til partikampe, der var foreningen uvedkommende. Da det således var klart at det nye seniorat ikke ville efterkomme oppositionens krav, bøjede Aage Lehmann af og stillede ændrings-forslag til sit eget dagsordenforslag med ordlyden: "Generalforsamlingen beslutter, at der ved siden af de sædvanlige foredrag søges afholdt videnskabelige politiske og sociale foredrag såvel af Højre- som Venstremænd." ⁷⁷ Ændringsforslaget støttedes af det nyvalgte seniorat, mens det oprindelige moderate forslag vedtoges af oppositionen omkring "Foreningen af 18 Maj". Sejren fulgtes op af en forespørgsel fra Vilhelm Lassen til det nye seniorat om dets stilling til afgørelsen. På dette punkt var Dumreicher kritisk overfor Schiøtts fremstilling: som følge af at senioratet endnu ikke havde konstitueret sig, kunne det ikke give svar på Lassens spørgsmål, hvilket udelukker, at der som Schiøtt hævdede blev givet et officielt afslag på general-forsamlingen, gående ud på, at senioratet var valgt med et større stemmetal end der var afgivet for oppositionens forslag, hvorfor det ikke agtede at følge den vedtagne dagsorden. Det må dog indvendes, at skønt der ikke er belæg for et formelt afslag og dermed for et brud på foreningens "mangeårige statsskik", så var oppositionen dog ikke i tvivl om, at senioratet havde magt til at fortolke generalforsamlingsbeslutningen.

Vilhelm Lassen

En formel erklæring fra senioratet kunne, således som forholdet mellem partierne havde udviklet sig, benyttes som et nyt argument i partistriden, men ikke tilføje væsentligt nyt til det

reale modsætningsforhold.

I de ti dage efter generalforsamlingen frem til stiftelsen af Studentersamfundet forhandlede der indenfor oppositionen om et fortsat samliv var muligt i foreningen. Studenterne fandt ikke opbakning hos de ældre oppositionsfolk i ønsket om at danne en ny forening, og man enedes om at erobre den lille liberale forening indenfor Studenterforeningen, Academicum, ændre dens love, udvide dens rammer og skabe en ny forening, som uden straks at bryde med Studenterforeningen dog, hvad øjeblik det skulle være, kunne optræde som dens medbejler.⁷⁹ Ved masseindmeldelse i Academicum d.25.april søgte oppositionen at skaffe kvalificeret flertal til på generalforsamlingen d. 2. maj at gennemføre en ændring af lovene. Det konservative parti parerede ved at indmelde tidligere medlemmer og oppositionens erobringsforsøg mislykkedes. Vilhelm Lassen, der fra starten havde været stemt for brud med Studenterforeningen, ledede efter nederlaget en gruppe på 67 studenter, der udvandrede og samme aften, d. 2. maj 1882, stiftede Studentersamfundet i lejede lokaler.⁸⁰

Studentersamfundet stiftes. Forberedende udvalg og love.

Udbryderne handlede uden at rådføre sig med de ældre radikale i det litterære Venstre og kredsen omkring "*Dags-Avisen*", der hidtil havde været oppositionens støtter ved afstemninger i Studenterforeningen. Julius Schiøtt, der var en af de få repræsentanter for de ældre, stemte imod stiftelsen af Studentersamfundet, idet han henviste til, at det ikke ville være let for de unge studenter åbenlyst at gå ind i en forening, som alle gode borgere ville belægge med interdikt. Man ville desuden afskære sig fra at kunne påvirke det store flertal af russer, som drevne af traditionen eller af hjemmets pression utvivlsomt ville søge til den gamle forening.⁸¹

Stiftelsen blev vedtaget med 64 stemmer mod 3, og der valgtes et forberedende udvalg bestående af 12 studenter og 4 kandidater. Johan Ottosen valgtes til formand, og blandt de ledende oppositionsstudenter valgtes G. M. Bruun, Vilhelm Lassen og Viggo Bierring.⁸²

Trods sin modstand mod stiftelsen valgtes Schiøtt, hvorved forbindelsen til de ældre radikale sikredes. Udvalget fik til opgave at gennemdrøfte Samfundets praktiske problemer.

Det skulle sammenkalde til et studentermøde med det mål at opfordre til indtræden i Samfundet. Annoncer skulle sættes i venstreavisen "*Morgenbladet*" og Højres "*Dagbladet*". Det skulle endelig sammenkalde til konstituerende generalforsamling.⁸³

På den stiftende forsamling blev Samfundets foreløbige love vedtaget. De sammenfattede

målene for oppositionen og dens politiske erfaringer fra Studenterforeningen. Formålsparagraffen fastslog, at Samfundet skulle være "et samlingspunkt for bevægelsen i studenterverdenen. Dette mål søges navnlig nået gennem foredrag og diskussioner."⁸⁴

§ 2 bestemte: "Da Samfundets formål ikke er at gøre propaganda for noget enkelt parti, står det alle anskuelse frit for at komme til orde."

§§ 3-9 omhandlede medlemskab. Reglerne om opnåelse af medlemskab vidner om de erfaringer oppositionen høstede ved det mislykkede erobningsforsøg i Academicum. Bestyrelsen skulle godkende nye indmeldelser, dog kunne generalforsamlingen ændre et eventuelt afslag fra bestyrelsen med simpelt flertal. Derved skulle det ikke være muligt med masseindmeldelser, der med et slag kunne ændre magtfordelingen i Samfundet.

§ 10 vedrørte valg af formand og bestyrelse. I modsætning til Studenterforeningens ordning havde kun de fremmødte medlemmer lov til at stemme ved valgene. Der var således på forhånd ikke grundlag for konflikt mellem aktive og passive medlemmers interesser. En anden ændring i forhold til Studenterforeningen var, at formanden skulle vælges særskilt. Dette sikrede på den ene side en vis kontinuitet, idet formanden i praksis genvalgte i flere år, på den anden side kunne nye interessegrupper få indflydelse i bestyrelsen, hvis menige medlemmer hyppigt udskiftedes.

§§ 11-21 fastsatte formandens og bestyrelsens funktionsmåde og embedspligter. En enkelt bestemmelse, der siden ændredes, gav bestyrelsen myndighed til på eget initiativ at repræsentere Samfundet enten in pleno eller gennem et enkelt af sine medlemmer. (§ 14)

§ 22-26 gav regler for de ugentlige mødeaftener. Dagsordenen skulle bekendtgøres i "*Dagbladet*" og "*Morgenbladet*". Normalt kunne der gives adgangskort til et begrænset antal ikke-medlemmer og i enkelte tilfælde kunne bestyrelsen arrangere møder for alle akademiske borgere. Formanden udstyredes med myndighed til at opretholde disciplinen på møderne, men han kunne ikke selv deltage i diskussionen uden at overlade ordstyret til en dirigent.

§ 27-37 udstak reglerne for generalforsamlingens indkaldelse, dagsorden, ledelse og afstemning.

§ 30 understregede at "kun de på dagsordenen bekendtgjorte forhandlingsgenstande samt ændringsforslag til disse og forslag, der kun vedkomme generalforsamlingen som sådan, kunne gøres til genstand for afstemning." Valgmåden ved bestyrelsesvalg var ifølge de foreløbige love (§ 10) simpelt flertalsvalg. Ved en senere beslutning indførtes et "regulativ for forholdstalsvalg",

der på forlangende af et antal medlemmer skulle tages i brug i stedet for flertalsvalgmåden.⁸⁵

På baggrund af Studentersamfundets senere stilling som den litterære og politiske oppositions samlingssted kunne det være berettiget at spørge, om neutralitetsbestemmelsen (§ 2) var udtryk for mere end et taktisk forsøg på trække studenter bort fra Studenterforeningen under foregivende af, at Samfundet ville være i overensstemmelse med alle medlemsgruppernes interesser. Svaret herpå er i nogen grad givet med kendskabet til studentergruppens sammensætning og dens forbindelser til det politiske liv, men der kan ikke ses bort fra de normer om studenternes opgaver, som er nævnt i det foregående. Oppositionen var talmæssigt svækket af det omgivende samfunds vurdering af studenternes direkte deltagelse i politisk arbejde. Også i henseende til mod var gruppen af udbrydere svækket, fordi den fra starten manglede opbakning fra støttegrupperne.

Johan Ottosen, Vilhelm Lassen og Georg M. Bruun hævdede i en fælles artikel til pressen, at udskillelsen skyldtes oppositionens magtesløshed på trods af, at den udgjorde størstedelen af Studenterforeningens aktive medlemmer. Om Studentersamfundets politiske stilling pegede de på "at da anledningen til Samfundets dannelse er de unge studenters vågnende politiske interesse, er det væsentligst de i politisk henseende venstresindede studenter, som her har søgt at finde et organ, som de hidtil har savnet, og at det for en stor del vil blive politiske foredrag, som Samfundet vil søge afholdt. Men da der(...) er mange andre interesser repræsenterede end de politiske og da der blandt medlemmerne findes adskillige stærkt konservative elementer, vil Samfundet aldrig kunne forfalde til den fordærlige ensidighed, som har været et særkende for institutionen på Gammelholm."⁸⁶

Emil Staal udtrykte den konservative fløjs forventninger da han i *Lolland-Falsters Stiftstidende* tilbageviste "visse korrespondenter, der i enkelte provinsblade systematisk udbreder de mest graverende krøniker (og ...) fremstiller den nye forening som et tilkommende arnested for gudsbespottelse og Hørupske fantasier over dagens politiske strid." Staal havde erfaret, at der fra det politiske og litterære Venstres side ville blive gjort alt for at støtte foreningen. Derimod frygtede han, at der kunne være tvivl om Højres stilling til foreningen, hvorfor han anvendte en stor del af artiklen på at fremhæve nødvendigheden af de konservatives indsats i arbejdet på at uddanne den ny tid intelligens i konkurrence med de radikale.⁸⁷

V. Pingel og studentermødet d. 13. maj 1882.

De ledende udvalgsmedlemmer Johan Ottosen og Vilhelm Lassen opfordrede Pingel til på grundlag af Samfundets foreløbige program at holde indledningstalen på det agitationsmøde,

der var blevet vedtaget, og til at stille sig til rådighed som kandidat til formandsposten på den konstituerende generalforsamling.⁸⁸ At valget faldt på Pingel hang sammen med, at han var det litterære Venstres stærkeste kritiker af den nationalliberale politiker Carl Ploug og den kreds, der var ledende i Studenterforeningen. Han havde søgt at skabe et enhedsprogram for det litterære Venstre uden held, men fortsatte bestræbelserne ved at sammensmelte den radikale akademikerbevægelse med studenterbevægelsen og så nu i den ny studenterorganisation en mulighed for at skaffe et organ for hele bevægelsen.⁸⁹ Edvard Brandes havde som leder af det litterære Venstre ikke tillagt studenteroppositionen værdi for bevægelsen og frygtede, at den politiske venstrebevægelse ville begrænse radikalismens muligheder.⁹⁰ På studentermødet definerede Pingel Samfundets opgave: det var ikke radikalisme på det politiske, religiøse og videnskabelige område, men dette "at det ny Samfunds medlemmer ønsker at træde i et andet forhold til livet end det, som de havde haft lejlighed til i den gamle Studenterforening; de ønsker at de mænd, som er bærere af de forskellige ideer, der gør sig gældende i vort folk uden hensyn til, om de er radikale eller konservative, må få lov til at udtale sig frit i det ny Samfund."⁹¹

Ifølge Carl Dumreicher var mødedeltagerne delt i en gruppe studenterungdom, som endnu ikke var helt klar over målene og ikke helt henrykt ved situationen, enkelte ældre akademikere med advarsler om de økonomiske udsigter for den ny forening og tilbøjelige til at vende tilbage til den gamle. Som tredje gruppe stod radikale repræsentanter for det litterære Venstre; lægerne Ferdinand Levison, Leopold Meyer og Eilert Adam Tscherning krævede et afgørende "brud med Studenterforeningen og en radikal kurs gennemført i Samfundet. Det var Dumreichers opfattelse, at den radikale gruppe fik flertallet på mødet.⁹² Af Emil Staals referat fremgik det, at Pingel med lidt større styrke end det udtryktes i pressereferatet af hans tale havde som mål, at de to studenterorganisationen engang i fremtiden atter kunne slås sammen, efter at konkurrencen havde tvunget Studenterforeningen til fornyelse. Derimod bevirkede de radikales kraftige optræden, at "mange konservative, der var mødt med den hensigt at melde sig ind, opsatte at træde ind, til det viser sig, om den tilkommende bestyrelse overfor disse uheldige medlemmer kan hævde foreningens program."⁹³

De radikale, der hidtil havde bekæmpet Studenterforeningen som et udslag af det nationalliberale system, og i det hele var modstandere af en korporativ organisation af studenterne og akademikere, så i Studentersamfundet en mulighed for at skabe en radikal

forening, der kunne danne grundlag for en fastere partiorganisation for det litterære Venstre.

Generalforsamlingen.

Edvard Brandes og Ferdinand Levison gik de følgende dage i gang med at organisere det litterære Venstres medlemmer til den konstituerende generalforsamling d. 24. maj.

De radikales utilfredshed med Pingels linje på studentermødet skulle udnyttes til at skaffe indflydelse i Samfundet. Levison skulle vælges ind i bestyrelsen på radikale stemmer.⁹⁴

Af det forberedende udvalgs medlemmer opstilledes Johan Ottosen, stud. polyt. Lars Kristensen og cand. polit. Julius Schovelin til bestyrelsesvalget og Pingel fastholdtes som kandidat til formandsposten. Venstregrundtvigianerne, der i forberedelsesudvalget var repræsenteret med overretssagfører Svend Høgsbro, afstod fra at opstille en kandidat, sandsynligvis ud fra en realistisk bedømmelse af deres talmæssige styrke i Samfundet, der hang sammen med de grundtvigianske lederes negative vurdering af studenternes rolle i samfundslivet⁹⁵, men også var et resultat af den nationalliberale presseagitation, der ved at lægge vægten mere på den "kosmopolitiske radikalismes ånd" end på de politiske standpunkter i studenteroppositionen⁹⁶ opnåede at genoplive de tidligere modsætninger mellem radikale og grundtvigianere.⁹⁷

Vilhelm Lassen, der i forberedelsesudvalget stod for det rene politiske Venstre og med sin uforsonlighed overfor Studenterforeningen opstilledes ikke, men deltog i et udvalg, der skulle udarbejde Studentersamfundets endelige love.⁹⁸ Lars Kristensen repræsenterede en bevægelse blandt de polytekniske studerende, der indtil Studentersamfundets stiftelse havde søgt samarbejde med de socialt interesserede studenter i Foreningen til Oplysningens fremme blandt Københavns Arbejdere.⁹⁹ Schovelin hørte til den konservative fløj som "katedersocialist". I de følgende år blev han de radikales politiske modstander. Han tilsluttede sig Estrup-regeringens forfatningspolitik og agiterede for gennemførelse af socialreformer og en toldreform.¹⁰⁰

Alle de opstillede kandidater til bestyrelsesvalget valgtes på generalforsamlingen. Samfundet havde da samlet ca. 120 medlemmer, en forøgelse på ca. 53 siden stiftelsen. Ifølge Edvard Brandes oplysninger bestod halvdelen af "gamle", dvs. medlemmer af det litterære Venstre.¹⁰¹ Morgenbladet omtalte begivenheden med kun få ord af hensyn til samarbejdet mellem Edvard Brandes og de nationalliberale politikere C. Goos og C. C. Brix i Folketinget om gennemførelsen af en lille skolereform. Goos var udgiver af "Dagbladet", der var Studentersamfundets stærkeste modstander indenfor den københavnske presse.¹⁰² Også af andre grunde havde Samfundet ikke Brandes helhjertede tilslutning: det kunne danne forum for Pingels fløj af det litterære Venstre, og det kunne betyde en stærk

belastning af de radikales arbejdskraft hvis et nederlag overfor Studenteforeningen skulle undgå.

Social-Demokraten lagde derimod betydelig vægt på Studentersamfundet og søgte deri et nyt skridt i retning af alliance mellem studenter og arbejdere. Men det advarede samtidig mod "de store bønder og deres gårdmandsparti": "Vi kunne ønske, at man måtte blive klar over, at når dette ender sin politiske løbebane og stivner i konservativisme, da først skal ret demokratiets arbejde begynde".¹⁰³

Akademikerbevægelsen fra halvfjerdserne – Brandes' betydning.

Kampen om Studentersamfundet viste, at der ikke var fuld overensstemmelse om ideerne mellem den ældre generation af radikale og den af V. Pingel ledede studenterbevægelse. Et fælles angrebsmål var den nationalliberale ledelse af det politiske liv, men den ældre radikale gruppe havde kun deltaget lidt i studenterlivet, og bortset fra Georg Brandes' omstridte gæsteforedrag i Studenteforeningen havde de ikke deltaget som foredragsholdere i foreningen. Edvard Brandes' interesse for Studentersamfundet var udtryk for en ny udvikling. Det, der bandt det litterære Venstres deltagere, var det individuelle arbejde for den videnskabelige karriere, for at den enkelte skulle skabe sig en position indenfor litteratur og journalistik.¹⁰⁴

Videnskabens frihed var et slagord, der dyrkedes siden bevægelsen brød igennem i første halvdel af halvfjerdserne. Det var et moment, som hang sammen med den radikale kritik af den nationalliberale offentlige mening. Bevægelsens talsmænd fandt et ideologisk rygstød i den engelske filosof, John Stuart Mill's politiske teori. Marcus Rubin argumenterede i en anmeldelse af Mill's skrift "Om Friheden" om skadeligheden af den frie forsknings undertrykkelse:

"Er det bestående en sandhed, da kan det ikke indpræges nok, at det virkelig er det, og dette sker ikke ved at man lever med denne sandhed uden nogensinde at tænke derover; men rejses modstand imod det - kun ikke hadets og råhedens - da tvinges man til at undersøge, på hvilke fornuftsgrunde dét er baseret, man forkaster, modbeviser modsigelserne, en efter en, og man hænger endnu fastere ved den sandhed, man havde inde. Ja, er der ikke endog fare for, at når modstanden ophører eller dræbes i fødslen, at man da falder i søvn på vejen... Hvorfra århundreders død, stagnation og indifferent isme til så. forskellige tider i de forskellige religioner, om ikke fordi al modstand og modsigelse på forhånd var forbudt og grusomt

straffedes?"¹⁰⁵

Rubin forestillede sig, at meningsdannelsen kunne holdes indenfor rammerne af det liberale borgerskabs institutioner. Men han stillede ideelle krav om hensyntagen til fornuftsgrunde, hvorimod følelserne skulle holdes ude. Denne tankegang byggede på lignende præmisser, som Mill begrundede sin teori med: at partimodsætningerne ikke omfattede modstridende sociale og økonomiske interesser. Der forudsattes en partideling mellem et "ordens- eller stilleståens-parti" og et "fremskridtsparti".¹⁰⁶ Den politiske strid handlede om konservative eller radikale ideer.

Georg Brandes lagde i sin anmeldelse af John Stuart Mill vægten på en anden side af frihedskravet, idet det for ham var målet at hævde friheden for de unge forfattere og intellektuelle, der gik til angreb på de nationalliberale værdier og på kirkens indflydelse på samfundslivet. Han betegnede bogen som "et indlæg for tænkefriheden og den personlige originalitets berettigelse."¹⁰⁷

Almindeligvis forbindes Georg Brandes med det såkaldte "videnskabelige gennembrud". Den radikale historiker og politiker P. Munch har fremstillet Brandes' litteraturhistoriske og politisk engagerede forelæsninger over "Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur" i efteråret 1871 som en bombe, der slog ned i Københavns fredelige akademiske verden; "men det viste sig hurtigt, at de faldt i tråd med stemninger, der allerede så småt var ved at arbejde sig frem hos andre."¹⁰⁸

Hovedpunkterne, som Munch fremhævede, var Brandes' krav om samfundsskildringer i litteraturen, om deri frie tankes ret til at forkaste troesdogmer og om udviklingsteoriens anvendelse såvel på naturen som på historien og samfundslivet. Om disse hævdede Munch, at de faktisk blev bragt i anvendelse på en række videnskabelige områder. Munch søgte at fastslå en overensstemmelse mellem Brandes' ideer og den videnskabelige aktivitet, som gennembruddets mænd udfoldede. At Brandes var den der skabte braget i den akademiske verden, hvorefter der hurtigt viste sig en række folk med lignende ideer, som de gjorde gældende i det videnskabelige arbejde, er hos nogle forfattere blevet tilspidset og imødegået. Den konservative historiker Knud Fabricius gjorde i en artikel om gennembruddet i historieforskningen i 1870erne og 1880erne op med en tese om, at Brandes var den, der vækkede dansk åndsliv og skabte realismen i litteraturen, hvorfra den bredte sig til alle videnskabens grene. Tesen kunne ikke holde, hverken for gennembruddet i sin helhed eller for den inderkreds, der havde idealer til

fælles med Brandes: Erslev, Fridericia og Rubin. Fabricius' hovedantagelse var, at "det var som kulturmennesker, ikke som videnskabsmænd, de betragtede sig som i gæld til ham". Derimod mente Fabricius, at der fandt en gradvis udvikling sted i videnskaben fra 1860'erne, mens der ude i Europa var brudt en ny bevægelse frem, "som ville ophæve romantikens skel mellem naturen og mennesket, som afløste historiefilosofiens "formål" med "årsag", som forklarede historien naturalistisk og arbejdede med faktorer som klima, arv, degeneration, miljø o.l. Ved statistikkens hjælp beregnedes det såkaldte "fremskridt". Det var kort sagt den nye retning, der betegnedes som sociologi, og som ville klassificere de historiske kendsgerninger og uddrage love af dem." For det danske historiske gennembrud spillede denne sociologisk, positivistiske retning ikke nogen betydning, mente Fabricius« Det, der kendetegnede bevægelsen, var Rankes normer for historieforskning.¹¹⁰ Forfatterens tese var, at der hos de radikale fandt en adskillelse sted mellem videnskab og livssyn. Det var en opfattelse, som i sine konsekvenser medførte, at de radikale historikere ikke så noget direkte formål med eller nogen mulighed for at "drage erfaringer" af historievidenskaben, at forbinde ÉEs dens teori med deres politiske praksis. Han hævdede, at man for Erslevs, Fridericias og Rubins vedkommende "har indtrykket af, at emnet er et studieobjekt, der ikke vækker nogen større lidenskab."¹¹¹ Hvad arbejdsmetoden angik bekræftedes denne opfattelse af Rubin, der fandt, at Brandes' metode "som helhed stred så meget imod den metode jeg i mit arbejde var henvist til. Den der både tidligt kommer ind i offentlig administration og tidligt kommer til at give sig af med statistik, søger at gøre sit grundlag så stort, som det lige er nødvendigt for at drage slutninger, men så smalt, at han kan overse det, altid ved, hvor han sætter foden."¹¹² Metoden var dog kun den ene side af problemet, mens valg af emner og den historieopfattelse, der lagdes ind i deres historiske produktion var en fuldt så vigtig side af sagen.

Det var på disse punkter, at der kunne ske en sammensmeltning af videnskab og livssyn. Her var et gennemgående moment sammenligningen mellem Danmark og de europæiske lande. Danmarks udenrigspolitiske afmagt efter 1864 og stagnationen i kultur- og samfunds livet satte spor hos de radikale. De mente, at landets nationale tilbagegang ikke i første række var afhængig af den militære forsvarsevne, men afhang af de indre samfundsforhold. Således forklarede man Danmarks og Frankrigs nationale nederlag overfor Tyskland med den nationale selvtilstrækkelighed, der havde udelukket

de nye internationale ideer fra at få fodfæste og derved havde afsvækket samfundets indre modstandskraft.¹¹³ Ansvar for den danske tilbagegang lagdes på det, de radikale følte som begrænsningen i den fri videnskab og den unge europæisk orienterede intelligens' frihed til at komme til orde i den offentlige debat. Der var i deres historieopfattelse tendenser, der bestyrkede trangen hos dem til at legitimere den akademiske elites indflydelse og ret til fri udveksling af meninger. Denne idé var ikke alene teoretisk funderet i Stuart Mills frihedsbegreb, men også i forestillingen om, at Danmarks historiske udvikling var nøje sammenhængende med de øvrige europæiske lande. Hæmme de s udviklingen af samfundets til enhver tid siddende elite, hvad s enten dette skete ved at den konsoliderede sin magt og skaffede sig særrettigheder og privilegier, eller ved at der blev lagt den hindringer i vejen, ville det bevirke en svækkelse af nationen som helhed. De radikale sammenlignede den danske med den norske historiske udvikling således som den fremtrådte i den norske historiker Ernst Sars' "Udsigt over den norske historie". Sars forklarede forskellene på den danske og den norske historiske udvikling med de forskelligartede vilkår for kongemagten og aristokratiet. Aristokratiets opslugning i den norske bondestand havde hindret, at den havde aflukket sig som en kaste i samfundet og dermed havde dannet hindring for den fremadskridende udvikling. Modsat havde den danske adel, mens den udfyldte sin rolle som nationens værner og statens repræsentant, tiltaget sig magt og rettigheder, som vedblev at bestå mens adelen gik i forfald:

"..Når den tid kom, da det uundgåelige forfald indtrådte Inden Adelen, da den, ved at aflukke sig og blive bunden i sine traditioner og former, som, netop fordi de havde passet så godt til en tid, ikke kunne passe til andre, gik over fra at være et organ for den fremadskridende udvikling til at blive en hindring for denne, da måtte det tillige Blive åbenbart, hvad den havde kostet." ¹¹⁴

Nationens svækkelse var efter denne tankegang ensbetydende med dens blottelse for angreb udefra. Derfor måtte det enkelte land holde trit med udviklingen i de øvrige europæiske lande. Europæismen i denne forstand var en national selvforsvarsteori, der adskilte sig fra de internationale ideer, der herskede indenfor arbejderbevægelsen. I løbet af 1880'erne, da modsætningen mellem de nationale dele af Venstre og "europæerne" voksede, blev den her beskrevne europæisme angrebet af de nationalt tænkende for at være antinational og i ledtog med den

internationale socialisme. Dette var dog kun symptomerne på modsætningen, idet konflikten drejede sig om, hvorvidt de radikale akademikere, der førte sig frem gennem Studentersamfundet, ud fra de nationale venstrekræfters vurdering havde ret til at gøre sig politisk gældende.

Positivismens spor

Det moderne gennembruds forhold til positivismen havde betydning i den diskussion, der fandt sted i kredsen gennem hele den her behandlede periode. Der fandt en stadig brydning sted mellem den åndsvidenskabelige idealisme og den naturvidenskabelige positivisme. Litteraturhistorikeren Sven Møller Kristensen har vist, at Georg Brandes stillede krav til litteraturen om sandhed og objektivitet, men at det kun var med store forbehold, at det kunne hævdes, at han var positivist, eftersom det passive og neutralt iagttagende i metoden var ham imod. Som eksempel herpå fremhævede SMK Brandes kritik af den franske litteraturkritiker Taines resignerende og iagttagende holdning, og Brandes kritik af det franske kejserdømmes indflydelse på videnskabens udvikling, der med positivismen førte til anerkendelse af de eksisterende forhold.¹¹⁵

Kr. Erslev var usikker i valget mellem den objektive sandhedserkendelse og den idealistiske understregning af de intellektuelles ret og pligt til at kæmpe for idealerne. I 1875 tilsluttede Erslev sig en naturvidenskabelig betragtningsmåde på historien: "den filosofiske historieskrivning (.. der) stræber at påvise den lovmæssige udviklingsgang i menneskehedens levnedsløb, søger at finde underlovene, uden at ville fastsætte historiens grundårsag eller endemål". På den anden side mente han, at denne synsmåde ville hindre historikeren i at se de historiske begivenheder "som umiddelbare udtryk for menneskeåndens udvikling."¹¹⁶ Han krævede fantasien respekteret som bidrager til erkendelsen med den betydning dette har for en idealistisk opfattelse. I sin videnskabelige praksis arbejdede Erslev dog med udviklingen af den kildekritiske praksis, der de følgende år i 1880'erne lagde beslag på hans arbejdsindsats. Leo Tandrup kalder denne fase i Erslevs udvikling for nedbrydningsfasen. Den efterfulgtes af en idealistisk opbygningsfase, hvor Erslev kastede sig ud i historieskrivning omkr. 1900 – 1910.

Ved Studentersamfundets indledende møde i efteråret 1882 talte filosofen Harald

Høffding om realismen. Det var hans tese, at idealismen, skønt den havde stræbt efter en helhedsopfattelse og sammenhæng i erkendelsen, havde fejlet ved den antagelse, at man kunne nå frem dertil "ad anden vej end netop ved fortsat bearbejdelse af erfaringens kendsgerninger". Men han mente, at realismen kun ville bestå, hvis den formåede at give en mere sammenhængende opfattelse end den, som den spekulative idealisme var i stand til at give. Målet var forståelse, ikke atomistisk ophobning af kendsgerninger. Høffding vendte sig dog kritisk mod materialismen, da den "uden videre gør det åndelige til en form for eller et produkt af det materielle". Høffdings tale var et aktuelt debatindlæg i det litterære venstres diskussioner om muligheden af at forene erkendelsen med tro og etik. Der lå ikke direkte politiske overvejelser bag Høffdings ideer. Endnu på dette tidspunkt var han ikke blevet politisk aktiv, og han modsatte sig opfordringer fra Pingel om at gå ind for en sammenslutning af det litterære Venstre og det politiske Venstre.¹¹⁷

Pingel var i 1880 gået ind i kampen mellem det litterære Venstre og de nationalliberale. Han opstillede et program for det litterære Venstres ideologiske anskuelser, men fik foreløbig ikke opbakning fra dets medlemmer, sandsynligvis fordi de fleste som Høffding endnu ikke var villige til at drage politiske konsekvenser af deres opposition, og fordi der ikke var fuld enighed om de teoretiske synspunkter.

Pingel sammenfattede sit program i begreberne: naturen, udviklingen og menneskelivets sammenhæng med naturen. Hans naturopfattelse var præget af romantikkens organismeteorier. De enkelte naturfænomener var underlagt helheden som cellerne i en organisme.¹¹⁸ Han havde en enhedsvidenskabelig opfattelse af naturen og åndslivet, som han kaldte monisme. På dette grundlag hævdede han, at der kunne findes det samme billede af udfoldelse og fremskridt i kulturudviklingen som i naturen. Efter denne linje beskrev han menneskets udvikling "fra dyrisk råhed" til et fornuftsvæsen og samfundets udvikling fra den "selskabelige drifts opståen" til den lovordnede stat.¹¹⁹ Der lå ikke i denne fremskridtsoptimisme noget af den samfundskritik, som de radikale gennembrudshistorikere havde fra Sars.

Pingels teori byggede videre på forestillingen om en harmonisk, lovmæssig udviklingsgang og årsagssammenhænge, hvor ud fra alle afvigende tilstande og begivenheder i natur og samfund skulle kunne forklares. Det ville så være videnskabsmandens opgave ved fantasiens hjælp at finde en forklaring der opløser

modsigelserne og ved eksperimenter at nå frem til at påpege de lovmæssigheder, der gjorde sig gældende.¹²⁰

Denne naturvidenskabelige optimisme var et hyppigt træk hos en række af bevægelsens medicinere. Her kan nævnes Ferdinand Levison, E. A. Tscherning og Valdemar Dreyer, der senere deltog i oplysningsarbejdet ved Studentersamfundets arbejderundervisning og Samfundets produktion af oplysende småskrifter. Bragt ind i den praktisk faglige sammenhæng viste tankegangen sig parret med nytteetiske synspunkter. Den naturvidenskabelige holdning og erkendelse var ikke adskilt fra praktisk handling, men gik hånd i hånd med ønsket om at forbedre de sociale forhold. I Studentersamfundets arbejderundervisning oplyste lægerne om de almindelige regler for sundhedens bevarelse og de særlige problemer ved de hygiejniske forhold, som arbejderbefolkningen led under.¹²¹ Valdemar Dreyer beskrev i et af småskrifterne, at vanskelighederne ved sundhedens bevarelse var størst i de store byer, "men desværre lærer erfaringen, at de fordele, som livet på landet i så mange henseender frembyder, kun alt for ofte og i alt for stor målestok forspildes og mere end opvejes ved den sørgelige ufornuft i mangfoldige forhold, så at det ikke kan anses for overflødigt at oplyse landbefolkningen om de fejl, der i så henseende begås af den. I forlængelse af en gennemgang af de almindeligste sundhedsregler slog Dreyer til lyd for sundhedsvedtægter for landsbyerne med regler om vandafledning, latriner, møddinger og brønde samt for gennemgribende forbedringer af fattigforholdene og skolerne i sundhedsmæssig og human henseende.¹²²

På det kulturelle og samfundsmæssige område var optimismen kommet til orde ved det arbejde, der udførtes i "Foreningen til Oplysningens Fremme blandt Københavns Arbejdere" med dens program om "oplysning som kilde til nytte og nydelse".¹²³ Studentersamfundets arbejderundervisning fra 1883 havde lignende mål. Studentersamfundets formand fra 1884, pædagogen Herman Trier, arbejdede med teorier om pædagogikkens anvendelse som middel til at reformere samfundet. I et foredrag i Samfundet om pædagogik og politik hævdede Trier, at "det ser ud som om pædagogikken har evne til at samle alle det åndelige livs strømninger i sig (...) Filosoferne indser, at hvis de vil have deres ideer ud i livet, må de indpode dem i de mange, hvis tankeliv endnu ikke er fæstnet. Forfatterne kommer til at lægge stor

vægt på opdragelsen, fordi de gennem den håber at vinde den ny slægt for deres ideer." ¹²⁴ Trier bidrog til udviklingen af teorien om voksenpædagogikken gennem sit praktiske arbejde med arbejderundervisningen som en forlængelse af studiet af oplysningstidens pædagogiske teoretikere Rousseau og Pestalozzi. ¹²⁵

Fremskridtsoptimismen fremkaldte i et enkelt tilfælde en kritisk reaktion fra socialdemokraterne. Anledningen var, at Emil Slomann i et foredrag i oplysningsforeningen skildrede den stærke statsmagts tilblivelse under dronning Margrethe som en forudsætning for udviklingen af retssamfundet, som det fandtes i samtiden. Social-Demokratens anmelder kritiserede, at Slomann overfor de københavnske arbejdere hævdede samtidens ordnede samfundsforhold som modsætning til tidligere tiders dårlige forhold. "Nutiden fortjener ikke synderlig ros, da det er arbejderne der lider under dens uretfærdigheder (...) Nutidens "ro og orden" er overfladisk. Overklassens plyndring af de lavere klasser er blot blevet til udbytning, mere raffineret, mere lovlig." ¹²⁶ Slomanns foredrag udsendtes nogle år senere som småskrift af Studentersamfundet med fremskridtsopfattelsen bibeholdt. Den kritiserede passage fremstillede ordensmagten som udtryk for "alle gode borgeres fælles vilje til at ville have ro". ¹²⁷

Der lå i denne udbredte optimisme tendenser til accept af samfundsforholdene, men de politiske begivenheder i 1880'erne rystede de radikales tillid til statsmagtens

stilling mellem samfundsklasserne. Den radikale samfundskritik i firserne grundlagdes på den sammenhængende udviklings tanke. Samfundsinstitutionerne blev ifølge denne teori opfattet som produkter af den historiske udvikling, ikke som resultater af fornuft og hensigtsmæssighed. Der lå heri en kritik af statens anvendelse i enkelte samfundsgruppers interesse og af ophobningen af særrettigheder og privilegier hos de dominerende stænder. Ophævelsen af standsrettighederne og dermed af standssamfundet var målet for den radikale samfundskritik. Der var i udviklingstanken dog hele tiden en forestilling om, at historien var en ubevidst udviklingsgang, der ikke lod sig påvirke af politiske handlinger, men som skulle drives fremad ved gradvise ændringer i folkets daglige vaner i retning af større overensstemmelse med videnskabens resultater. Studenter- og akademikerbevægelsen mødtes i et fælles politisk og socialt engagement, som de følgende år udmøntedes i Studentersamfundets aktiviteter, men der lå i bevægelsen samtidig en kim til politisk og social pessimisme, en resignation overfor udviklingen, som man følte at man stod overfor som tilskuere uden mulighed for at gribe ind.

Sammenfatning

Der var i årene omkring 1880-82 sket en ændring i studenternes og akademikernes holdning til den politiske partistrid som gjorde, at der kom krav fra et voksende antal af »Studenteforeningens medlemmer om politisk diskussionsfrihed. Den skandinaviske studenterbevægelse havde ikke længere nogen betydning og modviljen mod den nationalliberale akademikergeneration tog til som følge af dens stadig mere konservative holdning såvel i studenterpolitik som i forfatnings-politikken.

Der var ikke absolut sammenfald mellem studenteroppositionen og det politiske Venstre, men stærke kræfter arbejdede for dannelsen af en egentlig akademisk venstrebevægelse. De ledende politikere indenfor Venstre frygtede for en genopblussen af det gamle modsætningsforhold mellem grundtvigianere og radikale, men især var Chresten Berg sympatisk stemt overfor studenteroppositionen. Da det viste sig umuligt indenfor Studenteforeningen at skaffe lydørhed for oppositionens krav dannedes Studentersamfundet af en lille gruppe studenter og akademikere, mens størstedelen af oppositionen, der havde sluttet op om de t ikke særligt vidtrækkende program om politisk diskussionsfrihed, endnu forblev i Studenteforeningen.

"Det litterære Venstre", fortrinsvis bestående af yngre videnskabsmænd og forfattere fra halvfjerdsernes gennembrud, havde ikke deltaget aktivt i stiftelsen af Studentersamfundet og stod delt i spørgsmålet, om studenteroppositionen skulle slutte sig til det politiske Venstre. Dette gav anledning til, at de ledende i Studentersamfundet måtte frygte, at det litterære Venstre holdt sig udenfor, og man søgte derfor at udvide Studentersamfundets formål til at omfatte både de rent politiske stridsspørgsmål og de almene dannelsesområder. Det litterære Venstres ledere var i begyndelsen kritiske overfor udbryderne, men af politiske grunde tilsluttede de sig i løbet af den følgende tid.

Lignende reaktioner ses hos de grundtvigianske akademikere, der oprindeligt var afvisende overfor studenterpolitikken, men i firserne gik ind i kapløbet om den københavnske akademiske opposition. I første omgang nåede disse dog ikke at gøre sig gældende. Det følgende kapitel om studenterbevægelsens stilling i forhold til de politiske partier viser bl. a. grundtvigianernes og det litteræres Venstres kamp om Studentersamfundet. Ved stiftelsen af Studentersamfundet var den politiske interesse den overvejende drivkraft hos medlemmerne, men betydningen af organisationen var ringe; først den følgende tid med dens tilspidsning af partistriden i Rigsdagen og i samfundet kunne vise, at der i Studentersamfundet var skabt et mødested for alle afskygninger for den politiske opposition og et forstadium til de politiske vælgerforeninger, som begyndte at dukke op i hovedstaden i de følgende år.